Makalenin Geliş Tarihi: 07.04.2021
1. Hakem Rapor Tarihi: 28.04.2021
2. Hakem Rapor Tarihi: 21.06.2021
3. Hakemin Rapor Tarihi: 29.09.2021
Kabul Tarihi: 23.11.2021

İSLAMİ FİNANS İLE FİNANSIN İSLAMİLEŞTİRİLMESİ ARASINDA TÜRKİYE'DE FAİZSİZ FİNANS KURUMLARINA GÜVEN PROBLEMİ

(Araştırma Makalesi)

Hamit AKTÜRK (*)

Öz

Bu çalışma dört temel varsayım üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi, faizsiz finans kurumları, modern çağda dini kaygılar ve zorunlulukların ürettiği modern kurumlardır. İkincisi ise, söz konusu kurumlar, küresel modern bankacılık ağı içerisinde faizsiz ve İslam ahlaki prensiplerine bağlı kalmayı kendisine ilke edinen kurumlar olarak bir yönüyle İslam iktisat ilkelerine atıf yapan diğer yönüyle küresel finans sistemine dâhil ve entegre olarak çalışan, kendini yenileme refleksine sahip, gelişimini tamamlamamış kurumlardır. Üçüncüsü ise Türkiye'de iktisadi işlemlerinde dini hassasiyetleri gözeten dindarlar bu kurumların İslamiliği konusunda bazı tereddütlere sahiptirler. Dördüncü ön kabul ise, Fukuyama'nın iddia ettiği gibi, güvenin, sosyo kültürel olarak üretilip ekonomiye de etki eden bir sermaye olduğudur. Bu temel varsayımlardan hareketle çalışma ana problem olarak, modern çağda dini kaygılarla kurumlaşan bu kurumlara ülkemizde dindarlar arasında güven kaybı, sebepleri ve çözüm yollarına odaklanmıştır. Türkiye'de İslami hassasiyetlere sahip dindar Müslümanların söz konusu kurumlara yönelik güven kaybı öncelikle bu kurumların İslamiliğine ve faizsizliğine yönelik tedirgin bakıştan doğmaktadır. Bu tedirginliği besleyen ve geliştiren ana unsurlar ise, a. Söz konusu kurumların işleyiş sisteminin tam olarak bilinmemesi b. Faizli finans kurumları ile aynı oranları kullanıyor olmaları. c. Bu kurumların adil ve tam İslami bir iktisadi sistemin kurulmasını engelleyecek yama çözümler olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu kurumlara eleştiriler, kurumların bir zaruret olduğunu düşünenlerden, söz konusu kurumların gerçekten bir İslam iktisadının önünde engel olduğuna inananlara kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Çalışmada sosyolojinin yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Bu amaçla bir atölye çalışması yapılmış, on katılımcı üç oturumda konu üzerinde fikirlerini beyan etmiştir. Örneklem olarak faizsiz finans kurumlarının potansiyel veya gerçek müş-

*) Dr. Öğr. Üyesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, (e-posta: akturkhamit@gmail.com). ORCİD ID: https://orcid.org/0000-0002-4682-0296

terileri olan ve İslami ilimler konusunda doktora yapmış hoca ve uzmanlar seçilmiştir. Çalışma sonunda bu kurumlara yönelik bir sonuç ve öneriler listesi sunulmuştur.

Keywords: *Faizsiz Finans, İslami Finans, İslam İktisadı, Güven, Faizsiz Bankacılık, Sosyal Sermaye.*

Jel Kodlar: G10, Z13

Between Islamic Finance and Islamizing Finance: Problem of Trust in Interest-Free Finance Institutions in Turkey

Abstract

This study is based on four basic assumptions. First, interest-free financial institutions are modern institutions produced by religious concerns and obligations in the modern age. Second, these institutions are both subject to the global banking system and claim to be Islamic. In this respect, these institutions are intermediate institutions or some kind of bridge institutions. Third, religious people in Turkey, does not have enough confidence in these institutions. Finally, trust is an important factor in the production of economic capital as well as producing social and cultural capital. Based on these basic assumptions, the study focuses as the main problem, on the loss of confidence in these institution, their causes and consequences. In Turkey, criticism of these institutions are divided into two main points. The first is its claim to be suitable for Islam. The other is to be interest-free. These criticisms are fed from three points. a. Not knowing the exact operating system of the said institutions b. They use the same rates as interest-based financial institutions. c. These are the patch solutions that will prevent the establishment of a fair and full Islamic economic system. The methods and techniques of sociology were used in the study. For this purpose, a workshop was held, ten participants expressed their opinions on the subject in three sessions. Professors and experts with doctorate degrees in Islamic sciences, who are potential or real customers of Islamic financial institutions, were selected as samples. At the end of the study, a list of results and recommendations for these institutions was presented.

Keywords: *İslamic Finance, İslamic Banking, Reliance, İnterest -free Finance, Social Capital.*

1. Giriş

İslam iktisadı, modern bir kavram olarak sömürgecilik sonrası dönemde, özellikle 1970'li yıllarda öne çıkmış, genel çerçevesi çizilmeye çalışılmış, kavramları, ilke ve imkânları araştırılmış bir sistemdir. İslam iktisadının içerisinde var olmaya çalıştığı bu yeni modern sistem, küreselleşme ile birbirlerine bağlı, ideolojilerce şekillendirilen, entegre, dışında veya karşısında var kalınması zor, komplike bir hayat tarzının ekonomiye bakan yönüne tekabül etmektedir. Kısacası, geleneksel dönemden moderne adapte olmaya

çalışan Müslüman iktisadi dünya, geleneksel kodlarını yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır. "İslam iktisadı", "İslami finans" gibi kavramlar, "faizsiz finans kurumları", "katılım bankacılığı" gibi kurumlar böylesi bir çabanın ürünleridir.

İslam iktisadı alanındaki çalışmalar, 1990'lı yıllarda özellikle bankacılık alanına yoğunlaşmıştır. İslam iktisadının bankacılık konularına yoğunlaşmasında, gelirleri artan körfez ülkelerinin ellerinde biriken petrol gelirlerinin faizsiz bir bankacılık sisteminde değerlendirilmesi ihtiyacı etkili olmuştur (Eğri, 2014).

Faizsiz finans kurumları ülkemizde 1980'li yıllardan sonra hizmet vermeye başlamışlardır. Önceleri özel bir izinle kurulmuşlar, 2005 yılından sonra da bankacılık alanında kendi ilkeleri doğrultusunda "katılım bankaları" adı altında hizmet vermeye başlamışlardır.

Türkiye'de katılım bankalarının durumu, 2005 yılında sağlanan devlet güvencesinden sonra yükselmeye başlamıştır. Katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründeki oranı 2012 yılında %5.35'e yükselmiştir (Serpam Araştırma Raporu, 2013).

2013 yılında yapılan bir çalışmada katılım bankalarını tercih edenlerin büyük bir çoğunluğunun dindar kitle olduğu belirtilmiş ve ayrıca dindar kitle arasında katılım bankaları hakkında olumsuz düşünen ve kararsız bir kitlenin var olduğu belirtilmiştir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK] ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği [TKBB], 2014).

Faizsiz bankacılık sistemleri henüz kendi ürünlerini üretecek yeterlilikte olmadığından bazen faizli kapitalist sistemin ürünlerini ıslah ederek bazen de bunların benzerlerini üreterek faaliyetlerini sürdürmek durumundadır. Bu durum, Müslümanların bu kurumlara kuşkuyla bakmasının temel sebeplerinden birisidir (Kızılkaya, 2012).

2. Hipotezler Sorular Sorunlar

Faizsiz finans kurumları, Türkiye'de fıkhi boyutuyla çok tartışılmış ancak kurumların sosyal yansımaları gerekli ilgiliye mazhar olamamıştır. Bu alana mütevazı bir katkı niteliğinde olan çalışma, dört temel varsayım üzerine kurulmuştur.

a. Faizsiz finans kurumları, modern çağda dini kaygıların ve zorunlulukların ürettiği modern kurumlardır.
b. Söz konusu kurumlar, küresel modern bankacılık ağı içerisinde faizsiz ve İslam ahlaki prensiplerine bağlı kalmayı kendisine ilke edinen kurumlar olarak bir yönüyle İslam iktisat ilkelerine atıf yapan diğer yönüyle küresel finans sistemine dahil ve entegre çalışan, gelişimini sürdüren bir tür köprü kurumlardır.
c. Türkiye'de iktisadi işlemlerini dini ilkeler çerçevesinde yürütme hassasiyetine sahip bireyler bu kurumların İslamiliğine yeterince güvenmemektedir.
d. Fukuyama'nın iddia ettiği gibi, güven, sosyo kültürel olarak üretilip ekonomiye de etki eden bir sermayedir.

3. Sosyal ve Ekonomik Sermayenin Kaynağı Olarak Güven

Kültürü, ekonomik toplumun oluşturulmasında hesaba katılmayan bir güç olarak tanımlayan Fukuyama (1998), yüzyılın başında derin ideolojik farklılıklarla bölünen dünya toplumlarının artık giderek birbirlerine benzediklerini gözlemlemiştir. Ona göre, daha önce Faşizm ve komünizm gibi kendi politik ve ekonomik doktrinlerinin üstünlüğünü kanıtlamaya çalışan sistemler pes etmiş, artık herkes liberal ekonominin ilkelerini kabullenmiş, *pazar ekonomisine* yönelmiş ve küresel kapitalizmin iş bölümüne uyum sağlamıştır. Ona göre üçüncü dünyada da durum farklı değildir. Kendine has bir kavramla "tarihin sonu" teorisini ortaya atan Fukuyama, artık toplumların gelişmesi ve zenginleşmesinin "şişkin hükümet programları" yerine sağlıklı ve güven üzerine kurulmuş bir toplumsal yapıya ihtiyaç duyduğunu söyler. Güven üzerine kurulu sosyal ilişkilerin tesis ettiği toplumsal ve kurumsal yapı ona göre bir tür *sosyal sermaye* üretir ve bu sermaye ekonomik sermayeye çevrilebilir. Özet olarak ifade edersek Fukuyama'ya (1998) göre, toplumların kültürel zenginlikleri ve güçleri, onların ekonomik ve politik güçlerinin kaynağını oluşturur. Zengin ve güçlü bir kültürel yapı, güven üzerine inşa edilebilir. Samuel Huntington da (2001) "dünyanın artık giderek "sivil bir çatışmaya" kaydığını iddia ederek, hükümetler ve ideolojiler yerine kültür ve medeniyete ve bunların gücüne vurgu yapmıştır. Özetle bu düşünürlere göre, toplumsal mutluluk ve güven ile ekonomik gelişme ve refah arasında sıkı bir ilişki vardır.

Moderniteyi çift yönlü, yani daha önce görülmeyen birçok avantajının ve konforunun yanında karanlık yönleri de olan bir süreç olarak yorumlayan Giddens (2020), Durkheim, Marks gibi sosyolojinin öncülerinin modernitenin bu karanlık yüzünü hissettiklerini, özellikle de Weber'in içlerinde modernitenin getirdikleri konusunda en kötümserleri olduğunu söyler.

Giddens'e göre modernitenin en büyük sorunu, geleneksel sosyal eylemi bağlamından koparmasıdır. O (2020), gelenekselden moderne geçişte zaman ile mekânın birbirlerinden ayrıldığını ve bağımsızlaştığını söyler. Geleneksel hayatta zaman, ancak mekâna bağlı ve bağımlı olarak anlam kazanmakta iken, modern evrensel saatin icadı ile zaman bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu kopma ve bağımsızlaşma ile birlikte toplumsal ilişkiler de etkilenmiş ve geleneksel dönemde anlamlı olan toplumsal ilişkiler moderne geçişte bağlamlarından kopuk hale gelmişlerdir. Giddens bu durumu "yerinden çıkartma" (disembedding) kavramıyla ifade eder. Ona göre iki tür yerinden çıkartma düzeneği işler. Bunlardan birincisi; simgesel işaretlerin yaratılmasıyla, diğeri uzmanlık sistemlerinin kurulmasıyla gerçekleşir.

Değişen zaman mekân ilişkisi gibi paranın tanım ve kapsamı da değişmiştir. Modern dönemde para artık kredi ve borç temelli olarak tanımlanmış, bu sayede, zaman uzam uzaklaşma aracı haline gelmiştir. Modern dönem bankacılık ve para konusu Giddens'in iddia ettiği her iki yerinden çıkarma düzeneğine sahiptir. Bankacılık sistemi bir uzmanlık sistemine dönüşmüş ve para da sembolik bir hal almıştır. Para sayesinde farklı zaman ve uzamlarda yer alan kişiler arasında ticari işlemler rahatlıkla yürütülebilmektedir. Sadece

bilgisayar ekranında görülen ve alış veriş yapan her iki tarafında kabul ettiği bu alış veriş sistemi doğal olarak bankacılık sisteminin varlığını ortaya çıkarmıştır. Zira bu arada hiç görmediği bir insan veya şirket ile hiç dokunmadığı bir para üzerinde ticaret işlemi aslında bir otoritenin güvencesiyle mümkün olmaktadır. Dolaysıyla Giddens (2020) modern ekonomik sistemin, bankacılık ve hükümetlerin desteğini ve bunlara güveni zorunlu kıldığını söyler. Basitleştirerek söylersek, güven yoksa ticaret olmaz. Ticaret olmazsa ekonomik akışkanlık sağlanamaz. Doğal olarak "güven" sağlayamayan modern kurumun işlemesi mümkün olmayacaktır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın temel tezi, faizsiz finans kurumlarına Türkiye'de güven problemidir. Bu kapsamda bu kurumların ortaya çıkışı *bilginin İslamileştirilmesi* mantığının finans kurumlarına aktarılmasına benzemektedir. Çalışmanın kapsamı ise, dini hassasiyetlerin yol açtığı güven kaybına odaklıdır. Türkiye'de dindar Müslümanlar faizsiz finans kurumlarına dini saiklerle nasıl eleştiriler getirmektedir?

Çalışma durum tanımıyla başlamaktadır. Çiftçi (2008, s.42) durum tanımını şöyle anlatır.

> Bir toplumsal durum ona katılan veya onu üreten birey ve bireylerce ne olarak ve nasıl tanımlanıyorsa odur, öyledir anlamına gelir. Bu, 'gerçeklik/varlık'ın bir tanımlama ve tanımlanma meselesi olduğunun kabulüdür. Bunun metodolojik uzanımı, hiçbir toplumsal 'durum'un orada öylece duran, yani bireysel bilinçlerden bağımsız bir 'nesne', bir 'dış varlık' gibi incelenmemesi gerektiğidir (Çiftçi, 2008, s.42)

Bu açıdan çalışmanın konusu, faizsiz finans kurumlarının faizsizliklerinin veya İslamiliklerinin değerlendirilmesi veya test edilmesi değil, onunla etkileşime girmiş/ girecek mevcut veya potansiyel öznenin onu nasıl algıladığıdır.

Durum tanımlarını çeşitlendiği yerde biz de Macit'in (2018) ifade ettiği gibi bu çeşitliliğin zenginliğini kaybetmeden belli genellemelere gitmek zorunda kaldık.

Çalışmanın ana iskeleti, sosyolojinin yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılan bir atölye çalışmasında elde edilen verilerin değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Öncelikle konu ile ilgili *durum tanımlanmıştır*. Böylece, söz konusu kurumların, bu kurumların potansiyel etkileşim özneleri tarafından nasıl algılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Atölye çalışmasında, on katılımcı üç oturumda konu üzerinde fikirlerini beyan etmiştir. Örneklem olarak İslami finans kurumlarının potansiyel veya gerçek müşterileri olan ve İslami ilimler konusunda doktora yapmış hoca ve uzmanlar seçilmiştir. Çalışma sonunda bu kurumlara yönelik bir sonuç ve öneriler listesi sunulmuştur. Katılımcılar, üçerli gruplar halinde faizsiz finans kurumları ve bu kurumlara güven konusundaki görüşlerini belirtmişlerdir. Bu görüşmelerden elde edilen bilgiler emik ve etik bir yaklaşımla analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada katılımcılar, K1, K2 şeklinde kodlanarak görüşleri ele

alınıp değerlendirilmiştir. Bu kişilerin katkıları aynı düzeyde olmamış, bazıları konu ile ilgili olarak ayrıntılı katkı yaparken bazıları sadece uzmanlık alanında katkı sağlamıştır.

Atölye çalışmasındaki amaç Göle'ye göre (2013), teorik bilgilerin toplum üzerinde sınanması değil, toplumsal yapıyı inceleyip bir teori üretme çabasıdır. Zira teorik bilgiler bazen toplumsal yapıyı okuyamaz. Bu durumda atölye çalışması bir çeşit dokuma tezgâhına dönüşür ve teorik bilgilerin yetersiz kaldığı yerde bu bilgiler eşliğinde sorular sorulur, gözlem, araştırma ve soyutlama arasındaki ince ilişki atölye çalışmasında dokunabilir. Burada önemli noktalardan biri, bireysel olarak ilgi ve yetenekleriyle bir dokuma çalışmasından çok, atölye çalışmasına katılan kişilerin ortak katkı ve becerileri eşliğinde daha renkli ve kaliteli bir dokumanın ortaya çıkmasıdır.

5. Araştırma Etiği

"İslami Finans ile Finansın İslamileştirilmesi Arasında Türkiye'de Faizsiz Finans Kurumlarına Güven Problemi" adlı bu çalışma yayın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmada akademik araştırma ilke ve kurallarına bağlı kalınmıştır. Araştırma verileri 2018 yılında toplandığı için etik kurul kararı alınmamış ancak katılımcılardan onam alınmıştır.

6. Türkiye'de Finans Kurumlarına Güven Problemi Nedenler Algılar

6.1. İslamilik Algısı: Finansın İslamileştirilmesi mi İslam İktisadı mı?

Moderniteyi anlamaya tanımaya ve tanımlamaya çalışan düşünürler, onun geleneksel üretim sistemi ve özellikle de tüketim ve bölüşüm sisteminde meydana getirdiği değişikliklere dikkatimizi çekerler.

Modernleşmenin çok yönlülüğüne ve bütünselliğine dikkat çeken Bruce (1999), onu, üretim ortamındaki değişme olarak *endüstrileşme*, mekânın yeniden dizaynı anlamında *kentleşme*, bireyin kozmolojinin merkezine yerleşmesi açısından *bireyleşme* ve son olarak bilim ve düşüncenin yeniden inşası anlamında *rasyonelleşme* ile ilişkilendirir.

Modernite hem batıda hem de batı dışı dünyada geleneksel epistemoloji ve kozmolojiyi yıkıp yerine kendi epistemolojisi ve kozmolojisini kurmuştur. Moderniteye ve süreçlerine maruz kalan Müslüman dünya, yeni epistemoloji ve kozmoloji ile ilgili çeşitli refleksler üretmiştir. Bunların en ilginçlerinden biri de "Bilginin İslamileştirilmesi"dir. Bu refleks, modern çağda Müslümanca yaşamanın bir denemesi babından okunabilir. Ancak birçok sakıncayı beraberinde getirdiği de artık rahat bir şekilde görülebilmektedir.

Geçtiğimiz on yıllarda oldukça moda bir tartışma konusu olan *bilginin İslamileştirilmesi* aslında finansın da İslamileşmeye başladığı döneme denk gelir. *Bilginin İslamileştirilmesi* teorisi taraftar bulduğundan çok daha fazla eleştirilmiştir. Zira İsmet Özel (2005); bunun kâfirin bilme biçimini taklit etmek olduğunu, bu taklidi Müslümanlıkla bağlantılı sanmanın körlük olduğunu söyler.

Gestaltcı psikoloji akımı, algılamanın "bütün" halinde işlediğini bize vurgular. Bu açıdan modernleşme paradigması, Batı dışı dünyada bir bütün olarak algılanmış, bundan dolayı modernleşmek isteyen batı dışı toplumlarda hayatın tüm kılcallarının modernleşmesi gerekmiştir (Yıldırım, 1995). Bu durum haliyle Shayegan'ın (2020), belki abartarak ifade ettiği kültürel şizofreniyi, kimliksizleşme ve kişiliksizleşmeyi beraberinde getirmiştir.

İslam dünyasının batı karşısında yenilgisini ve geri kalmışlığını fark ettiği andan itibaren İbni Haldunsal anlamda *galibi taklit* ettiği artık rahatlıkla görülen bir gerçektir. En azından böyle bir damarın varlığı ve yer yer baskınlığı görülen bir durumdur. Bu açıdan galip olan Batılı epistemoloji ve kurumları İslamileştirme bir refleks olarak ortaya çıkmıştır. Batılı epistemolojinin İslam dünyasında bir kırılmaya yol açtığını iddia eden Arslan (2018), bu durumu bir paradigma değişikliği olarak isimlendirir. Bunun en güzel örneklerinden biri, İslam modernizmi adı verilen ekolde görülür. Bu ekol temsilcileri, İslami nassları modern bilimin verileri ile açıklamaya çalışmış, ortaya bazen ilginç sentezler ve yorumlar çıkabilmiştir.

Kuhn'un (1995) belirttiği gibi, her yeni paradigma, önceki geleneksel paradigmanın sözcük dağarcığını, kavramlarını ve araçlarını kullanır. Ancak ödünç alınan bu kavram ve araçlar nadiren geleneksel tarzında kullanılır. Böylece geleneksel kavram ve araçlar, yeni paradigmanın kullanım farklılığı ile yeni bir etkileşim içerisine girer ve böylelikle geleneksel görüntüde modern olgular üretilmiş olur. Bu yeni olgu veya kurumların gelenekle bağlantısı sürüyormuş gibi gözükse de aslında ona rengini veren yeni modern paradigmadır. Yer yer İslami finans kurumları olarak isimlendirilen modern faizsiz finans kurumları tam olarak böylesi geleneksel esintili modern kurumlardır.

İslam dünyasının modernleşme tablosunda, moderne direnmeden ona katılmanın en kalın çizgilerle resmedildiği çizgi, Seyyid Ahmet Han tarafından çizilmiştir. Ona göre, moderne direnmek gereksizdir ve Müslümanların geri kalmışlığını ve çağ dışılığını artırmaktan başka işe yaramaz. Yapılması gereken modern olanla ve onun temsilcisi batı ile çatışmak yerine onlarla iş birliği içinde olmaktır. Farklı tonlarda da olsa İslam ile moderniteyi uzlaştırma çabaları ilk dönem İslamcılarının büyük çoğunluğunda rahatlıkla görülebilir. Yüz elli yıllık tarihine bakıldığında İslamcılığın en bariz resminin moderniteyi reddeden değil onu İslamileştirmeye ya da İslam ila uzlaştırmaya çalışan çizgi olduğu söylenebilir. İslamcı kanattan moderniteye veya modernizme en ciddi eleştiri ülkemizde İsmet Özel (1999), tarafından dile getirilmiş, o eleştiriler de bireysel bir tavır olarak kalmıştır.

6.1.1 Modernitenin Manyetik Etkisi

Kıyamete kadar geçerli nasslar ile değişen toplumsal yapı ve kurumlar arasındaki ilişki ve denge İslami gelenekte içtihat yoluyla sağlanmıştır. Dinamik bir süreç olarak içtihat kurumu sayesinde, ilahi öğreti, zaman ve mekâna aktarılmış, bir ayağı sabit, diğeri değişken bir pergel misali her biri kendi çapında eşsiz, ahenkli desenler üretmiştir.

Böylece vahyi öğreti, hem gelenek haline gelerek daha sağlam kök salabilmiş hem de nesiller arasında bağlar korunabilmiştir. Aynı asıldan beslenerek farklı usul ve akılların farklı kültürlerle etkileşimi İslami coğrafyada bazı açılardan benzer bazı açılardan farklı oldukça renkli ama ahenkli bir İslam coğrafyası üretmiştir. Ancak modern zamana geldiğimizde değişim çok daha ciddi ve kapsamlı olmuş, tarihte ilk defa hem asıl hem de usulün fonksiyonelliği sorgulanmıştır. Özetle modern süreç sadece ontolojiyi değil epistemoloji ve kozmolojiyi de değiştirmiş ve bu yeni epistemik paradigma kendi dışında bir paradigmaya hayat hakkı tanımamıştır. Buna göre ya yeni Batılı paradigmanın yanında ya da karşısında durabilirsiniz. Batılı modern epistemik paradigmanın karşısında veya dışında durmak, öyle bir hale gelmiştir ki, hayatın dışında kalmak anlamına gelmektedir. Zaten modern çağda Müslümanca bir hayatın yollarını arayan düşünür ve aktivistler de modernitenin dışında bir çözüm üret/e/memişlerdir. Olsa olsa ancak değişik doz ve şekillerde modernleşme yol ve kalıpları teklif edebilmişlerdir.

Epistemolojisi, ontolojisi, kozmolojisiyle bir bütün olan modernite karşısında Müslüman dünya üç refleks üretebilmiştir. Bunlardan birincisi, moderniteyi reddetme refleksidir. Modernitenin manyetik alanı öyle güçlüdür ki, onun karşısında veya dışında durup onu reddetmek, reddedeni zamanın, tarihin dışına itebilmekte, Daiş tipi heterotopik ve anakronik modellemelere yol açabilmektedir. İkinci refleks modern olanı sorgusuz sualsiz kabul ve teslim refleksidir. Müslüman dünyada baskın olan üçüncü tepki ise, modern olanı alıp İslamileştirme veya kendi kalarak modernleşme paradigmasıdır.

Tarihsel gelişim seyrine bakıldığında faizsiz finans kurumlarının yukarıda sözü edilen alternatif modernleşme paradigmalarının bir ürünü olduğu, Müslüman kalarak modernleşme çabaları tarafından üretilen ara modeller olduğu görülebilir. Burada ifade edilmesi gereken nokta, söz konusu kurumların, aynı zamanda bir finans kurumu olmanın ötesinde misyonlar taşıdıkları, İslam ve modernizm arasındaki gerilimli fay hattında bir köprü görevine soyunduklarının gözden kaçırılmamasıdır.

Faizsiz finans kurumları ile ilgili gözden kaçırılmaması gereken önemli noktalardan bir diğeri, söz konusu kurumların kapsamlı ve bütüncül bir din olan İslam'ın diğer toplumsal kurumlarla dominant ilişkisi göz önünde bulundurulmadan anlaşılamayacağıdır. Zira İslam modern döneme kadar, iktisattan hukuka toplumsal kurumları domine etmiş, geleneğin ve kültürün baskın öğesi olmuştur. Bundan dolayı, bu kurumlar, "ideal İslam toplumu" ve "ideal Müslüman tipinden" ayrı olarak düşünülemez (Özdemir, 2014). Sadece aşağıdaki örnek bile konunun geniş kapsamını göstermeye yetecektir.

> *K-7; "İslami finans isminin kullanılması doğru değildir. Finans kelimesi paradan para kazanmayı ima eden ve bu amaçla kullanılan bir kavramdır. İslam'da böyle bir şey kesinlikle yoktur. Bizim bu kavram yerine İslam iktisadı kavramını kullanmamız gerekir"*

6.1.2 Faizsiz Olmak İslami olmaya Yeter mi?

K-6: *"bu kurumlar İslami değildir. "bir şeyi İslami yapan Kuran ve Sünnetin çizdiği sınırların içerisinde olmasıdır. Ayeti kerime 'hududullah' dediği sınırlar çizer ve 'bunları aşmayın' der... Bu açıdan İslami finans kurumları dediğimiz kurumların İslami olmadıklarını düşünüyorum. Tamam, bunlar faiz almıyorlar vermiyorlar, faizle çalışmıyorlar ama bu onları İslami yapmaz. Faizsiz yapar, İslami olmak için faizsiz olmak yetmez. Bu kurumlarda, ticarette olması gereken risk unsuru yok. İkincisi, kar oranlarını nasıl ve neye göre belirliyor sistemi tam olarak bilmiyorum ama faizle kar oranı aynı, bu nasıl oluyor.*

Bu sistemi kuran zihniyet İslami olmadığı için İslam'ın zihniyetine uygun değildir. Sigorta örneğin, şöyle hızlı bir bakışla iki açıdan sigorta sistemi dini hayatı etkiliyor. Arabasına kasko yapan veya tarladaki ürününü sigortalayan bir çiftçi, yağmur için dua etmesi gerekmiyor. Ya da ayetteki, canlardan mallardan eksilterek imtihan edilme' ilkesinde imtihan faktörünü etkiliyor. Allah'a sığınacağına sigorta şirketine sığınıyor, yaratana şükredeceğine, sigorta şirketine minnet duyuyor. Mantık farklı."

K-8; *İslamilik konusunda kimse kimseyi kandırmasın, bakın sizin adınıza bu finans kurumları bir ev alıyor yüzde yetmiş beşine kurum ortak oluyor yüzde yirmi beşi de size ait, sonra bu yüzde yetmiş beşi size satıyor. Peki, siz deseniz ki yok ben size bu yüzde yirmi beşi satayım. Olur mu, hayır almaz. O halde kimse kimseyi kandırmasın, görüntüde şekil itibariyle İslami gibi bir görüntü var ama arkasında kâr amacıyla kurulmuş kurumlar bunlar. İşlemi faizsiz yapacak uygulamaların görüntüde var olduğunu ama tatbikatta uygulanmadığını görüyorum".*

K-1; *"Ben bu konuda bu finans kurumlarına güvendiğimi söyleyemeyeceğim. Zira güvendiğim kimi âlimlerin bu kurumlara yönelik itirazları var. Mesela Halil Gönenç Hoca. Ayrıca diyanetin fetvalarına bakın ev veya araba almak gibi asli ihtiyaçlar için kredi kullanmak konusunda faizsiz finans kurumları için bile ilk ev için fetva veriyorlar. Eğer tamamen dini olarak çalışan kurumlar olsaydı neden ilk ev için fetva verirken ikincisi için verilmesin. Demek ki Diyanet İşleri Başkanlığı bile bu kurumların tamamen faizsiz olduğuna inanmıyor."*

K-2, güven sorunuyla ilgili olarak; "*iki şart yani faizsizlik ve ahlakilik İslami olmak için gerek şarttır. Ama yeter şart değildir. Ama İslami ilimlerle uğraşan tüm âlimlerin gönül rahatlığıyla işte bu diyecekleri bir sistem üretmek gerekir ki günümüzde İslam ulemasının bu konuda icma ettiklerini iddia etmek mümkün değildir".*

K-3; *"Bu kurumların İslami oldukları konusunda tereddüt içerisindeyim. Sahip olduğum çok yüklü miktarda para yok hiç de olmadı. Ama*

> *olsa bu bankalara mı yatırırım veya ihtiyacım olsa onlardan mı kredi çekerim. Hayır. Ben mümkün olduğunca bu kurumlardan uzak duruyorum. Faizli bankalardan zaten uzağım onu söylemeye gerek bile yok.*
>
> *İşleyişini bilmediğim için bunların kendilerini İslami olarak isimlendirmesi benim için İslami olmalarına yetmez. Bende kanaat olarak bu kurumların faizsiz olduğu veya İslami olduğu kanaati oluşmadı. Bence Türkiye'de bu kanaat genel olarak oluşmadı. Ama bu konuda çalışmaların yapıldığını biliyorum ve ümitvarım. Üzerinde çalıştıkça helal dairesi içinde yapılabileceğini düşünüyorum ama bu ne kadar yaygınlaştırılabilir".*

K-5, tüm faizsiz finans kurumlarını genellemek yerine, tek tek ele almak gerektiğini ifade etmiştir. K-5'in sistemini bildiği ve kendisine çalışmaları ile ilgili bir sunum yapan kuruma güvendiğini ve ikna olduğunu ifade etmesi bilgi ile güven arasındaki sıkı ilişkiyi göstermesi açısından ilginçtir. *"Bazı finans kurumlarına itimadım var. Bazı kurumlar işi daha sıkı tutarken, diğer bazıları daha gevşek veya bazıları kendini bana iyi tanıtmış ama diğerlerinden emin değilim. Tanıtım problemi var. Mesela bazı bankalardaki görevlinin kendisi bile 'çok da farkımız yok diğerleriyle' diyebilmektedir."*

> K-4; *"Faizsiz finans kurumlarının gerçekten faizsiz olduklarından şüpheliyim. Bunda İslami finans kurumlarının kendi holdingleri ile iş yapma olgusu da var. Şeri olarak caiz ama ne kadar ahlaki. 28 Şubat sürecinde bu holdinglerin batmasıyla bu kurumların itibarları sarsıldı".*

İslami finans kavramı genel olarak her türlü finansal faaliyet ve işlemlerin İslami kurallar çerçevesinde uygulandığı sistemdir (Serpam Araştırma Raporu, 2013). Bu tanımdan anlaşılan söz konusu kurumların "İslami" olarak isimlendirilmesinin temel sebebi; işlemlerde faizin yer almaması ve iş ahlakına riayet edilmesidir. Ancak İslami olduğunu iddia etmek için faizsiz olmak yeterli midir? Bu büyük bir iddiadır o nedenle İslami bankacılık ismi yerine faizsiz bankacılık isminin kullanılması daha uygun gözükmektedir.

6.2. Bilgi ve Tanıtım Problemi

Çalışmamız sırasında atölyemize katılan örneklem grubu da dâhil çevremizde birçok kişinin faizsiz finans kurumlarının işleyiş sistemi, dayanakları, kurumsal yapıları, meşruiyet kanalları, sosyal faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmadığını gözlemledik. Kurumun işleyiş sistemi hakkında bilgisiz olanlar sadece müşteri ve halk değil aynı zamanda kurum çalışanlarının da yer yer bu konuda yeterli ve ikna edici bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Kurum çalışanlarının faizsiz bankacılık ve finans işlemleriyle ilgili bilgilerinin yetersiz oluşu, bizce söz konusu kurumların İslamiliği veya faizsizliğine olan güven kaybında büyük bir faktör oluşturmaktadır. Zira bu konuda hassas dindar bireylerin, söz konusu

kurum çalışanının kıyafetinden, mimiklerine kadar birçok konuda çalışan ile kurum arasında özdeşim kurduğu bizzat tarafımızdan gözlemlenmiştir.

Örneğin, yukarıda ifade edilen "*Mesela bazı bankalardaki görevlinin kendisi bile "çok da farkımız yok diğerleriyle"* ifadesi, çok sayıda örnekten bir tanesidir.

Kurumların işleyiş sistemleri ile ilgili bilgi sahibi olunduğunda olumsuz intibaın olumluya dönebileceğinin en güzel kanıtı yukarıda zikrettiğimiz K-5'in kendisine işleyiş sistemleri ile ilgili sunum yapan kurumu diğerlerinden ayrı tutmasıdır.

6.3. Kavram Üretememe Problemi

Bizce Türkiye'de dindar halkın faizsiz finans kurumlarına yönelik güven eksikliklerinden en önemlilerinden biri, bu kurumların faizli bankaların kullandıkları kavram ve terimleri kullanıyor olmalarıdır.

> *K-10; "bakın, Kuveyttürk, Albaraka hepsi de kredi kartı veriyor ve adı da kredi kartı, finansör vs. gibi isimler veriyorlar ama bakıyorsunuz Visa, Mastercard diğer bankalarla aynı, günlük değişen mevduat oranları, gecikme cezaları vs. diğer bankalarla aynı. Bu nasıl oluyor, faizsizsiniz ama tüm işleyiş sisteminiz faizli banka ile aynı, siz abdest alarak işlem yaptığınız için mi faizsiz veya İslamisiniz"*

Bizce yapılması gereken, bu kurumların kendilerini faizli bankalardan ayrı konumlandırmalarıdır. Bunun için ilk yapılması gereken, kendilerine ait kavram ve terimler üretmek ve yaygınlaştırmaktır. Örneğin kurumun adında "banka" isminin kullanılması bizce yanlış bir tercih gibi gözükmektedir. Bu kavram insanlara faizi çağrıştırmakta, her iki kurumun da aynı sistemi kullandığı intibaını vermektedir. Bunun yerine yeni bir kavram geliştirilebilir ve kullanılabilir.

"İslami finans kurumları", "faizsiz bankacılık", "katılım bankacılığı" gibi isimlerin kullanılıyor olması bile Türkiye'de bu kurumlar hakkında yerleşik bir literatür ve kavramın oluşmadığını göstermektedir.

6.4. Piyasa İçerisinde Kendini Farklı Konumlandıramama Problemi

Faizli bankacılık kurumları ile faizsiz finans kurumlarının aynı imajı vermeleri, aynı sembolik sistemi kullanmaları, aynı renk ve mekân dizaynına sahip olmaları güven kaybında önemli bir faktördür. Dindar halk arasında durum şu şekilde görülmektedir. "*Faizsiz olduğunu iddia eden bankalar, faizli bankaların biraz daha dindar şeklidir. Çalışanların başörtüsü, sakalı, bıyığının uzunluğu dışında bunlar birbirlerinin aynıdır. Madem birbirlerinin aynısı ise neden daha kârlı olanı değil de dindar olanı tercih etmeliyim. Dindarsa kendisine dindar*". Her ne kadar durum aynı cümlelerle ifade edilmese de sonuç odaklı bakıldığında faizsiz finans kurumlarının imajı, Müslüman kapitalistler ve abdestli kapitalizmdir.

Kurum çalışanları, önlerini görmek için bir zaruret olarak belirtseler de kar oranlarının piyasa şartlarında geçerli olan faiz oranlarıyla eşit olması, sonuç odaklı bakışla bu kurumları faizli kurumlarla aynı düzeye çekmektedir.

Tüm çalışanların aynı hassasiyeti göstermemesi, ayrım gözetmeden, kâr hırsı ile daha çok kazanmak için tüm işlemleri yapabilecek ilkesiz tutumlar, bu kurumların faizsizlik imajını zedelemektedir. Bu durumda sadece zedelenen söz konusu kurumların imajı değil modern hayatta Müslümanca bir sistem kurma umutlarıdır.

> K-5; *"Ben faizsiz bankaların teoride faizsiz olduklarına inanıyorum. Yani buna uygun bir teori geliştirdiklerini düşünüyorum ama pratikte bunu ne kadar uyguladıklarına emin değilim. Pratikteki uygulamalarında çok da hassas olmadıklarını düşünüyorum. Örneğin bir mal alınacak, normalde faizsiz bankanın tüm alım işlemlerini yapıp sonra onu müşteriye satması veya kiralaması gerekirken, uygulamada, diğer tüm bankalar gibi müşteri her işlemi hallediyor, İslami finans kurumları ise parayı ödüyor. Bu hassasiyetsizlikler onların diğer bankalar gibi olduğunu düşündürtüyor. Ama aslında teoride bir sorun yok ama pratikte sorun var"*.
>
> *K-5; "mesela bence bireysel müşteri ile ilgili kısımda İslami ilkelere uygunlukta çok da bir sorun olmamakla birlikte bence bu kurumların kurumsal işlemlerinde ya da diğer bankalarla ve bankacılıkla ilgili işlemlerini ayırmak lazım. Birinci kısımda bence sorun yokken ikinci kısımda sorun var."*
>
> *K-7; bu kurumlar kesinlikle faizsizdir. Bu konuda tam olarak eminim. Bu kurumların yapması gereken, farklı oranlar kullanmak ve farklı bir tablo oluşturmaktır. Mesela kredi ile bir müşteri ev alacaksa, faizli banka gibi bir oran vermektense, 36, 48 ay vs gibi farklı bir tablo sunmak gerekir."*

6.5. Otorite Boşluğu

Faizsiz finans kurumlarına güven kaybının sebeplerinden bir diğeri ise otorite boşludur. Zira İslam'da bir din adamı sınıfı oluşmamış olsa da bu herkesin her konuda istediği gibi konuşacağı anlamına gelmemektedir. Bir tür uzmanlık sistemi olarak isimlendirilebilecek ulema sınıfı İslam tarihi boyunca, devlet sisteminden günlük hayatın kılcallarına kadar gündelik hayatın İslamiliğini şeriat üzerinden değerlendirmiş, bir tür hukuk egemenliği işleyegelmiştir.

Osmanlı modernleşmesi olarak isimlendirilecek süreç sonucunda çeşitli sebeplerle giderek etkisini kaybeden ulemanın günümüz Türkiye'sinde mirasçıları onun yerini dolduramamışlardır. Zira ulemanın geleneksel dönemde bir sınıf olarak ürettiği karizma ve sosyo-siyasal sermaye mirasçıları arasında bölünmüş, karizma parçalanmıştır.

1924 yılında Şeyh'ul İslamlık makamı kaldırılmış, ne devletin bu amaçla ihdas ettiği Diyanet İşleri Başkanlığı ne ilahiyatçı akademisyenler ne de bireysel karizmatik şahsiyetler bu boşluğu doldurabilmiş, ulemanın karizmasının ancak bir yönünü sürdürebilmişlerdir. Söz konusu boşluk, küreselleşme ve post modernite gibi çeşitli süreçlerin de etkisiyle dağınık bir ağ veya Deleuze'un (2004) tabiriyle *rizomatik* bir hal almıştır.

Faizsiz finans kurumları bünyelerinde oluşturdukları danışma kurullarından işlemleri için hem fetva almakta hem de bu kurullar genel denetim işlevini yerine getirmektedirler. Ancak bu kurulların her birisi kendi içinde müstakil olarak çalışmakta, diğer bir kurul, Diyanet veya Din İşleri Yüksek Kurulu ile herhangi bir eşgüdüm, fikir ve tecrübe teatisi bulunmamaktadır. Söz konusu eşgüdümün yokluğu önemli bir tecrübe ve emek kaybına yol açmaktadır. Bizce, kurumların danışma kurulları, gerek Diyanet İşleri Başkanlığı gerekse Din İşleri Yüksek Kurulu ile veya bu konuda yeni ihdas edilecek bir üst kurum aracılığıyla sinerji oluşturacak bir eşgüdüm içerisinde çalışmalıdır.

Söz konusu danışma kurullarının yapısı, seçimi ve işleyişi de ilginçtir. Zira bu kurullar, sürekli olarak yeni karşılaşılan durumlara yönelik fetva üretimi yapmaktadır. Bu açıdan kurulların ürünleri, bir tür yama ve kısmi çözüm üretim faaliyeti gibidir (Kızılkaya, 2012).

> K-2; "*Bu sistemin İslami olup olmadığını kontrol edecek mekanizmalar çok hayatidir. Bu denetimi Diyanetin yapması çok güzel olur bence. Her ne kadar bu finans kurumlarının kendi içerisinde danışma kurulları filan varsa ve bu kurullarda yer alan insanlar uzmanlıklarıyla tebarüz etse de objektiflik açısından Diyanet bünyesinde oluşturulacak bağımsız kurulların denetlemesi daha sağlıklı olur"*

K-5, Diyanet İşleri Başkanlığının yıllardır faizle ilgili hutbe vermediğini belirtmiştir. Ayrıca bu tür kurumlara danışmanlık ve denetim yapılabilmesi için gerekli özellikleri standartlaştıran İslami ekonomi mahkemeleri gibi bazı sertifika verebilecek kurumların var olması gerektiğini de ifade etmiştir.

Sonuçta, Diyanet İşleri Başkanlığının faizsiz finans kurumlarının kuruluş ve işleyişlerinin denetiminde daha etkin rol almasının bu kurumlara güven kazandıracak adımlardan biri olduğu ifade edilebilir.

6.6. İslam Hukukunun İşlev Kaybı

Osmanlıda askeri okulların modernleştirilmesi ile başlayan ve sonunda Avrupa'dan medeni ve ticari hukukun ithaline kadar giden süreç sonunda İslam hukuku, kurumsal olarak geri planda kalmış, bütünlüğü zedelenmiş, uzun süre gündelik hayat ile ilgisini koparmış, sadece ibadetlerle ilgilenen bir ilmihal bilgisi formatına dönüşmüştür. Halk arasında defacto olarak borç ve aile hukukunda varlığını devam ettirse de İbadetlerin dışındaki alanlar hakkında bilgi sadece ilgilileri nezdinde ve teorik düzeyde bir uzmanlık bilgisi şeklindedir. Bu durum İslam'ın ticari, medeni, iktisadi hukukunun yeterince

bilinmemesini doğurmuştur. Uzmanlık düzeyinde teorik bir bilim dalı haline gelen İslam Hukuku, İslam ticaret hukuku, İslam iktisadı gibi kavramlar ve bu alanların terimlerinin günlük hayatta bilinirlik ve kullanım düzeyi oldukça düşüktür.

İslam hukukunun hayatın dışına itilmesi ve ibadetlere hasredilmesi dindarlık türlerini ve tarzlarını da şekillendirmektedir. Bir tür sekülerleşme olarak ifade edebileceğimiz süreç sonunda dinin sosyal kurumlarla ilişkisi minimuma inmiş, dindarlık, kişinin ibadet ve ahlakına hapsedilmiş, kendini dindar olarak isimlendiren bireylerin ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardaki etkileşimlerini pragmatizm yönlendirmiştir.

> *K-5, "bence Türkiye'de İslami finans konusunda Müslümanların kafasında karışıklık var. Mesela bir dindar amca bir bankaya gidiyor ve faizli kredi kullanıyor. Onunla ilgilenen bayan sol eliyle çayını içerken bizim amca uyarıyor kızım sağ elinle iç sünnettir" diye. Bayan bunun üzerine "sağ elimle sizin faizi hesaplıyorum" diye cevap veriyor. Amca sünnet konusunda bu kadar hassasken faiz konusunda neden değil."*

6.7. Kaçınılamıyorsa Bari Karlı Olsun

Elektrik faturalarından maaşlara kadar kaçınılmaz olarak faizli sisteme bulaşan bireylerin dini duyarlılıklarının zamanla azaldığı bilinen bir gerçektir. Önce verdiği tepki giderek yumuşamakta, zamanla durum normal bir hal almaktadır. "Madem kaçış yok o halde neden daha karlı olanı tercih etmeyeyim" mantığı zamanla faizli bankacılık sisteminin sıradan bir hal almasını doğurmaktadır.

Faizsiz karşısında gösterilen dindar refleksin diğer dini hassasiyetlerden farklı olduğunu, domuz eti ve faizli işlemler karşılaştırması üzerinden iddia eden Ertit (2020), bu durumu kapitalist ahlakın din ile bezenmiş geleneksel hayat ile uzlaşmazlığına bağlar.

K-5, bu durumu kapitalist batılı mantık karşısında yenilen Müslüman kafasının eziklik psikolojisi olarak değerlendirmekte ve şöyle devam etmektedir; "*Türkiye'de Müslümanların faizsiz bankacılık konusunda tereddütlerinin olması bence iki şeyden kaynaklanıyor. Birincisi; kapitalist sistemin kurulduğu çarkın karşısında durmanın mümkün olmadığını düşünen psikolojik bir yenilmişlik hali. Tüm alanları kapitalizm belirlediği için size bu alanda alternatif bir şey üretme konusunda sorun çıkaracağını düşünüyorlar. İkinci sebep ise bilgisizlik, bu kurumları tanımıyorlar Müslümanlar. Kimse onlara bu kurumların İslamiliğini, yöntemlerini, farklarını anlatmamış"*

K-10, faizsiz finans kurumlarının halk nezdinde güven kazanması, onların faizsiz olduklarının ve faizsiz bir sistemin işleyebileceğinin gösterilmesi açısından en azından Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin maaşını bu kurumlar üzerinden vermesi gerektiğini belirtmiştir. *"Her yerde aynı mı bilmiyorum ama bildiğim bazı illerde müftülükler personelinin maaşlarını faizli bankalar üzerinden vermektedir."*

6.8. Zaruret mi, Şerî Kapitalizm mi? Alternatif Bir Adil Sistem Üretememek

İslam iktisadını inceleyen Rahman (1976), dünyaya hâkim iki ekonomik modelin, insana gerekli fazileti verme iddiasında olsalar da bunu başaramadıklarını belirtmiştir. Rahman, Müslüman memleketlerin, kapitalizm ve komünizm cenderesinden çıkıp, fakirlik problemini çözecek, servetin tek elde toplanmasını engelleyecek, merhametli ve adil bir sistem inşa etmek için, dünyanın geri kalanından kopmadan çalışması gerektiğini söyler. Bu endişelerin de yer yer eşlik ettiği İslam iktisadı çalışmalarının ürünü olan faizsiz finans kurumları gerçekten de faizli sistemin merhametli, adil birer alternatifi olabilmişler midir?

Zira biliyoruz ki, İslam'da ne komünizm gibi özel mülkiyet yasaklanmış ne de kapitalist sistemde olduğu gibi denetimsiz bir özel mülkiyete izin verilmiştir. İslam da mülkiyetin vecibelerini Özdemir (2018) şöyle sıralar: özel mülkiyet, bir tahakküm aracına dönüşmemeli, mülkiyetin beraberinde getirdiği ibadi ilkeler yerine getirilmeli ve toplumu ekonomik olarak ayakta tutacak infak şuuru canlı tutulmalıdır.

> *K-10; "bugün hangi açıdan İslami bir görüntü veren bu kurumlar faizli sömürü sisteminin bir alternatifidir. Zira İslami olmak demek, zülüm sisteminin dışında adil ve yaşanabilir bir ekonomik sistem sunmak demek. Bu kurumlar bir bankanın yapmadığı neyi yapıyor veya tersi, neyi yapmıyor. Borcunu ödeyemeyene süre veriyor veya merhamet ediyor mu? Hayır. Peki, kapitalist zulüm sistemine neyiyle alternatif… Kurallarını kapitalist sistemin belirlediği bir sistem içerisinde nasıl İslami olabilirsiniz. Aksine belki de gerçekten bir İslami çözümün önünde engel olursunuz".*

Şunu görmek gerekiyor ki söz konusu kurumlar İslam'ın modern dünyada var olma savaşının birer ürünüdür, onları zaruretler üretmiştir. İslam'ın modernizmle ilişkisi devam eden dinamik bir süreç ve bu kurumlar da modern dünyada Müslümanca var olmak isteyen dini hassasiyet sahibi iş adamları ve finansçılar için zorunluluktur. Ancak unutmamak gerekir ki bu kurumlar tam olarak oturmamış ve bir çeşit ara kurum formundadır ve modern dünyanın ve kapitalist sistemin her geçen gün yeni zorunlulukları karşısında kendisini yenilemek durumunda kalan esnek yapılardır. Bu kurumların yokluğunda faiz hassasiyetine sahip Müslüman bir iş adamının günümüz sisteminde iş yapması imkânsız hale gelmektedir.

K-4, İslami finans kurumlarının tekâmülünü tamamlamamış ara formlar olduğuna dikkat çekmiş ve bu kurumların maslahatçı yönlerini öne çıkararak sözlerini şöyle sürdürmüştür; "*Tekâmül etmemiş fikirsel yapı ancak maslahatçı davranır. İslamcılık ve Müslümanlar böyledir bugün. Aynı durum İslamcı siyaset için de geçerlidir. Küresel emperyalizmin izin verdiği ölçüde Müslümanlar siyaset içerisinde var olmaya çalışıyorlar. Bence durum maslahatçılıkla ilkelilik arasındaki bir seçim meselesidir. Maslahatçı akıl ehveni şeri seçer. Faizsiz finans kurumları da böyledir. Ama maslahatı tercih etmeyip taleplerini*

üst seviyeden dillendirdiğinde karşıdan alacağın kazanımlar çok daha fazladır. Bugün Türkiye'de siyaset bunu göstermiştir. Ama bunun için birkaç nesil bedel ödemelidir. Maslahatçılık ilerde kurulacak İslam medeniyetini çökertecek bir tutumdur. Finansal olarak bir şey inşa edemiyorsun, var olan sistem içerisinde maslahat olarak ehveni şer durumu tercih ediyorsun".

Konumuz kapsamı dışında olsa da maslahatçılıkla ilişkisi babından Seyyid Kutub'un fıkıh toplum ilişkisini hatırlamak gerekir. Kutub (1997), modern çağda ideal İslam toplumunun nasıl kurulacağı üzerine kafa yormuş ve sonuçta, ideal İslam toplumunun fıkıh yoluyla kurulamayacağını, ideal topluma ancak *rabbani hareket metoduyla* ulaşılacağını ve bu toplumun kendi fıkhını üreteceğini ifade etmiştir.

> K-4 aynı zamanda teori pratik sıralamasının da önemli olduğunu belirtmiş; pratiğin teoriden önce geldiği durumlarda ancak *ânın* kurtarılacağını, yeni ve kalıcı çözümler üretilemeyeceğini ifade etmiştir; *"Aslında sorunumuz şu, modern ideolojiler çağında yaşayıp hala geleneksel ulemanın ürettiği tezler ile İslami savunmaya gayret etmek. Müslümanlar Yunan felsefesiyle karşılaştıktan sonraki gibi bir fikir sistematiği oluşturmalıdır. Sıra şöyle olmalı önce teori inşa edilmeli sonra pratik gelmelidir. Bugün Müslümanların yaşadığı ise tam tersidir. Önce pratikle karşılaşıyoruz sonra İslami geleneğimiz içerisinde buna uygun örnekler arayıp onu İslamileştirmeye çalışıyoruz. İslami finans bunun en güzel örneğidir. Bu tüm İslamcılığın sorunudur. Kredi kartı kullanımı bunun güzel bir örneği, bu konuda bakıyorsun bunu nasıl İslamileştiririm diye naslardan örnekler arıyorsun. Bu durum başka birçok problemi beraberinde getiriyor. Bunun yerine kendi sistemini oluşturmak ve bunu kendi içinde uygulamak gerekir. Ama bu bedel ödemeyi gerektirecektir. Buna hazır kitlelerin varlığıyla mümkündür, yoksa maslahatçı bir akılla mümkün değildir"*
>
> K-5; *"Çağımızda Müslümanların en büyük problemi; başka dünyalar içerisinde kaybolmadan kendi dünyamızı kurmak. Bu çaba bizi üç şeye götürür. Birincisi; sistemin dışına çıkıp tarihte örneklerini bulduğumuz uygulamaları arama ve bunları diriltme çabası. Bu çaba bizi hayatın dışına atar. İŞİD gibi yapıları üretir. İkincisi ise bu dalganın önünde durmak olmaz diye tamamen faizli sistemi meşrulaştırmaktır"*
>
> K-2; "*kapitalist bir sistem içerisinde bütünüyle İslami olmak mümkün değildir. Bilgiyi kimin ürettiği, gücün kimin elinde olduğundan bağımsız olarak bu konular düşünülemez. İslam her durumda her şartta yaşanabilir bir dindir. Helaller haramlar bellidir ve Müslüman her durumda Müslümanca hareket etmelidir. Bu helal ve haramlar uygulanırsa İslami bir hayat sürdürülmüş olur ama bunun kalitesi değişir tabi".*
>
> K-3; *"Şartlarını kapitalizmin belirlediği bir sistem içerisinde İslami olunması bence pek mümkün değil. Onlar belirleyecek sen de ona göre*

şekil alacaksın, bunun sonunda geldiğin noktanın gayri İslami olacağını göreceksin. Giriyorsun bir yola, yolun gideceği yeri başkası belirlemiş. Sen nasıl gidersen git ulaşacağın nokta diğerlerinin ulaştığı noktadır. Sen ne kadar ilkeli olursan ol seni şartlar oraya itecektir. Bence bundan sonra gelinecek nokta "arkadaş bu iş faizsiz olmaz" noktasıdır. Hadiste belirtildiği gibi faizli sistem içerisindeysen en azından sana tozu bulaşır"

6.9. Hile-i Şeriyye: Getirdikleri Götürdükleri

Modern olanı şeriate uygun hale getirmeyi hedefleyen bu kurumlara güveni sarsan önemli faktörlerden bir diğeri ise hem karlı olsun hem de dini olsun diye hilelere başvurulmasıdır. Sonuçta ortaya faizli ürün ile aynı ürün çıkmaktadır. Böylece amaç araç karmaşası ortaya çıkmakta, aslında insani ve ahlakiliğin bir yolu olan şeriat, araçsallaştırılmaktadır. Hile-i şeriyye belki durumu görüntüde şeriate uygun hale getirmekte ama aslında bireysel dini tecrübede önemli yıpranmalar doğurmaktadır. K-6; *"bu sistem helalden daha çok 'hele al' sistemi gibidir. Hocaya sormuşlar 'bu helal mi' diye hoca da 'hele al' demiş, soran da onu helal anlamış. Bu ona benziyor. Bakın, dinde azimetler vardır, ruhsatlar vardır. Ruhsat çıkış olmadığı zaman, zaruret durumunda kullanabileceğin bir tür binektir. Ama bu zarurete takılıp kalırsanız, azimeti unutup ruhsatla yaşamaya başlarsınız. Ruhsat İslami değildir. Zaruretten izin verir. Aslolan azimete ulaşmanızdır. Bu açıdan faizsiz finans kurumları benim işimi görüyor derseniz ve orada kalırsanız bu asıl İslam iktisadı arayışının önünde bir engel olabilir."*

Günümüzde yeni ortaya çıkan pek çok mesele, sırf dini/ İslami olsun diye klasik naslarda geçen ticari işlemlere kıyaslanmakta ve buna göre hüküm verilmektedir. Her ne kadar bir usulü varsa da burada dini hüküm aramaktan çok yeni durumu meşrulaştırmak gayreti açıkça görülür (Kızılkaya, 2012).

6.10. Geçmiş Tecrübeler

Türkiye'de faizsiz finans kurumlarına güven kaybının sebeplerinden biri de yaşanan "ihlas finans kurumu" tecrübesidir. Bu kurumlar 80'li ve 90'lı yıllarda dindar halkın ilgisine mazhar olmuş, 2000'li yılların başında da iflas etmiştir. İflas sonrasında pek çok sermayedar mağdur olmuş, bu mağduriyetlerini ve tecrübelerini diğer faizsiz finans kurumlarına taşımışlardır.

İhlas finans kurumu ve diğer dindar şirketlerin 2000'li yıllarda iflas edip ortaklarını mağdur etmeleri temelde sadece ekonomik bir iflas olmaktan öte din siyaset ve ekonomi üçgeninde gelişen etkileşimlerle de doğrudan alakalıdır. Zira bu kurumlar, büyük oranda iflas etmeye zorlanmış, en iyi tabirle zor durumda bırakılmışlardır. Özetle ifade edersek, 2000'li yıllardan önce yaşanan Yimpaş, İhlas finans gibi dindar sermayedarların ilgi gösterdiği kurumların dönemin ekonomi yönetimlerince rakip ve düşman olarak algılanıp

mücadeleye girişilmesi, her ne kadar rüzgârın yönü değişse de halkın algısından henüz silinmemiş bir durumdur.

7. Sonuç ve Öneriler

Modern dünyada Müslümanca yaşama çabasının ürünleri olarak bu kurumlara İslam ve modernite arasındaki ilişki ekseninde, çok daha geniş bir konunun uzantısı olarak bakmak daha doğru olacaktır. Genel bir çerçevede bakıldığında söz konusu endişelerin ürünü bu kurumların isminden işleyişine birçok açıdan düşe kalka, kendini yenileyerek, yolda yanlışlarını düzelterek devam ettiği görülmektedir.

1. Günümüzde faizsiz finans kurumlarının bir zaruret olduğu unutulmamalı, bu kurumların varlığı, adil bir İslam iktisadı çalışmalarını artırmalıdır.
2. Söz konusu kurumlar, isimlendirme, mekân dizaynı, reklamlar, kullanılan semboller gibi birçok açıdan kendilerini faizli bankalardan farklı konumlandırmalı, benzerliklerinden çok farklılıklarını vurgulamalıdır.
3. Faizsiz finans kurumları sosyal sorumluluk faaliyetlerine daha fazla bütçe ayırmalı ve bu faaliyetleri ve sonuçlarını halka daha iyi duyurmalıdır. Finans kurumuna dindar bireyi iten şey dini kaygılarıdır. Bu durum, yeri geldiğinde sırf dini kurallara uygun olsun diye daha fazla ödeyerek fedakârlık yapan dindar bireye, fedakârlığının bir karşılık bulduğunu hissettirecektir. Bu açıdan söz konusu kurumlar, yetim organizasyonu veya karz-ı hasen gibi uygulamaları yaygınlaştırmalıdır.
4. Faizin yasaklığı, dinin iktisadi hayata dönük ilkelerinden sadece biridir. Bu kurumlarda çalışan ve bu kurumları temsil eden kişiler tüm tavır ve davranışlarıyla dini ve ahlaki ilkeleri benimsemeli ve bu sorumluluk çerçevesinde hareket etmelidir.
5. İslami olduğunu iddia etmek için faizsiz olmak yeterli olmadığından, İslami finans, İslami bankacılık, kavramları yerine *faizsiz finans* kavramının tercihi ve kullanımı daha uygun olacaktır.
6. Bu kurumlar kendilerine ait bir kavram sistemi kurmalı veya varsa bu sistemlerini halk arasında yaygınlaştırmalı ve böylece faizli bankalarla aynı kavram ve sistemleri kullanmadıklarını halka göstermelidir.
7. Bu kurumların danışma kurullarındaki uzmanlar, halk arasında itibar gören, itikatta, ibadette kendini kabul ettirmiş kimseler olmalıdır. Konusunda çok uzman olsa bile halkın itibar göstermediği kişiler seçilmemelidir.
8. Faizsiz olduğunu iddia ettiği halde ilkesiz davranan kurumların olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle şeffaflık ve denetim işlerinin daha bağımsız kurullarca veya Diyanet İşleri Başkanlığının bünyesinde kurulacak kurullar aracılığıyla yapılması uygun olacaktır. Kurumların kendi bünyelerinde yer alan ve onlardan ücret alan danışma ve denetim kurumlarının yerine bağımsız kurulların oluşturulması gerek-

mektedir. Bu bağımsız kurullar, denetim ve fetva farklılıklarının önüne geçecektir. Ayrıca ilkesiz davranan kurumlar varsa onların bu davranışlarının diğer kurumları etkilemesi de engellenmiş olacaktır.

9. Merkezde DİB, illerde ise müftülükler, personellerinin maaşlarını ve mali işlemlerini gerek devletin katılım bankaları gerekse özel faizsiz finans kurumları üzerinden vermelidir. Şayet gerekli ise hükümet bu konuda resmi düzenlemeye gitmelidir.
10. Bu kurumların ara form olma özellikleri hatırda tutulmalıdır. Bu konunun çok daha geniş bir problem olan "modern dünyada Müslüman kalmak" sorunuyla ilgili olduğu unutulmamalıdır. Kapsamlı ve etkin bir İslam medeniyetinin tekrar canlanması için fıkha ve hukuka dayalı yama çözümler yerine genel ve kapsayıcı çalışmalar birlikte yürütülmelidir. Bugünü kurtaracak maslahatcı çözümlerin kurulabilecek olan İslam medeniyetini etkileyebileceği akılda tutulmalıdır.
11. Tüm çalışanların aynı hassasiyeti göstermemesi, ayrım gözetmeden, kar hırsı ile daha çok kazanmak için tüm işlemleri yapabilecek ilkesiz tutumlar, her durumu İslam'a uygun hale getirmeye çalışan hile-i şeriyyeci uyanıklığı, bu kurumların faizsizlik imajını zedelemektedir. Bu durumda sadece zedelenen söz konusu kurumların imajı değil modern hayatta Müslümanca bir sistem kurma umutlarıdır.

Kaynakça

Arslan, H. (2017). *Epistemik cemaat bir bilim sosyolojisi denemesi*. (5. Basım). İstanbul: Paradigma Yayınları.

BDDK ve TKBB. (2014). *Katılım bankacılığı ve faizsiz finans çalıştay raporu*. BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. Ankara.

Bruce, S. (1999). Modernisation relious diversity and rational choice in eastern europe. *Religion State and Society*, *27*(3-4). 265-275.

Çiftçi, A. (2008). Bilgi-sosyolojik din sosyolojisinde bir kavram durum tanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 41-56.

Deleuze, G. (2004). *Foucault*. (Çev. B. Yalım ve E. Koyuncu). İstanbul: Norgunk Yayıncılık. (Eserin orijinali 1986'da yayımlandı).

Eğri, T. (2014). İslam iktisadını yeniden düşünmek. T. Eğri, O. Karasu ve N. Kızılkaya (Editörler). *İslam iktisadını yeniden düşünmek*. İstanbul: İgiad Yayınları, s. 297-308'deki bölüm.

Ertit, V. (2020). *Endişeli muhafazakârlar çağı dinden uzaklaşan Türkiye*. (6. Basım). İstanbul: Orient Yayınları.

Faruki, İ. R. (2016). *Bilginin İslamileştirilmesi genel çalışma planı ve ilkeler*. (Çev. Fehmi Koru). (5. Basım). İstanbul: Risale Yayınları. (Eserin orijinali 1982 yılında yayımlandı)

Fukuyama, F. (1998). *Güven sosyal erdemler ve refahın yaratılması*. (Çev. Ahmet Buğdaycı). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları. (Eserin orijinali 1995 yılında yayımlandı)

Giddens, A. (2020). *Modernliğin sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil). (9. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1992 yılında yayımlandı)

Göle, N. (2013). *İslam'ın yeni kamusal yüzleri bir atölye çalışması*. (4. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.

Huntington, S. (2001). *Medeniyetler çatışması*. (Der. M. Yılmaz). Ankara: Vadi Yayınları. (Eserin orijinali 1993 yılında yayımlandı)

Kızılkaya, N. (2012). Modern dönemde faizsiz bankacılık ve fıkhi işleyişi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20, 135- 150.

Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (Çev. N. Kayaş). (4. Basım). İstanbul: Alan Yayıncılık. (Eserin orijinali 1962 yılında yayımlandı)

Kutub, S. (1997). *Yoldaki işaretler.* (Çev. A. Keskinsoy). (4. Basım), İstanbul: Pınar Yayınları. (eserin orijinali 1964 yılında yayımlandı)

Macit, M. (2018). *Kore dalgası küresel popüler kültür fenomeni hallyu/Kore dizileri*. İstanbul: Bir Yayınları.

Özdemir, Ş. (2014). İslami bir ekonomi nasıl mümkün olur. T. Eğri, O. Karasu ve N. Kızılkaya (Editörler). *İslam iktisadını yeniden düşünmek*. İstanbul: İgiad Yayınları, s.145- 178'deki bölüm.

Özdemir, R. (2018). *İslam hukukunda mülkiyet teori ve iktisab*. İstanbul: Hiperyayın.

Özel, İ. (2005). "Müslüman ve bilgi". *Bilgi Bilim ve İslam II*. Haz. Sadık Çelenk, Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu. İstanbul: Ensar Neşriyat

Özel, İ. (1999). *Üç mesele teknik medeniyet yabancılaşma*. (8. Basım). İstanbul: Şule Yayınları.

Rahman, F. (1976). *İslamiyet ve iktisadi adalet meselesi*. (Çev. Yusuf Ziya Kavaklı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. (eserin orijinali 1970 yılında yayımlandı)

Serpam Araştırma Raporu. (2013). *İslami finans İslami finans kavramı ürünler dünyada ve Türkiye'de gelişimi ve geleceği*. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=spr_2012[1].pdf

Shayegan, D. (2020). *Yaralı bilinç Müslüman toplumlarda kültürel şizofreni*. (6. Basım). (Çev. H. Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin orijinali 1989 yılında yayımlandı)

Yıldırım, E. (1995). *Türkiye'nin modernleşmesi ve İslam*. İstanbul: İnsan Yayınları.